

КАБЛОВ Д. С.,кандидат юридичних наук, доцент
кафедри адміністративно-правових дисциплін
(Донецький університет економіки та права)

УДК 351.74

ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ ЧЛЕНІВ ГРОМАДСЬКИХ ФОРМУВАНЬ

Статтю присвячено розгляду правового статусу, а також прав та обов'язків членів громадських формувань із забезпечення громадського порядку і захисту державного кордону.

Ключові слова: громадські формування, правовий статус, права, обов'язки.

Статья посвящена рассмотрению правового статуса, а также прав и обязанностей членов общественных формирований по обеспечению общественного порядка и защиты государственной границы.

Ключевые слова: общественные формирования, правовой статус, права, обязанности.

The article considers the legal status and the rights and duties of members of community groups to ensure public order and the protection of the state border.

Key words: social formation, legal status, rights, duties.

Вступ. Основою правового положення особи прийнято вважати її правовий статус, під яким звичайно розуміють систему прав та обов'язків, наданих особі згідно із законом і гарантованих державою [1]. Поняття правового статусу тлумачиться як одна з ключових категорій юридичної науки, яка тісно пов'язана з такими більш широкими проблемами, як демократія, законність, правопорядок, свобода і відповідальність особи, її права та обов'язки, соціальна активність тощо [2, с. 45].

Статус (від латинського status – стан, положення) – соціальне положення (позиція) індивіда або групи в соціальній системі, визначене за рядом ознак, специфічних для даної системи (економічних, професійних, етнічних та ін.). Люди, що володіють одним і тим же статусом, мають низку подібних особистих ознак, які розглядаються як «соціальний тип» особи.

Постановка проблеми. В окремих аспектах питання правового статусу у своїх роботах розглядали такі вчені-правознавці, як Д.М. Бахрах, І.І. Веремєєнко, Е.А. Лукашева, Н.В. Вітрук, Н.І. Матузов, Л.Д. Воеводін, В.А. Патюлін та ін.

Метою нашої статті є розгляд прав та обов'язків, які безпосередньо виходять із правового статусу та пов'язані з виконанням членами громадських формувань своїх функцій з охорони громадського порядку та державного кордону.

Результати дослідження. В одному із юридичних словників правовий статус особи визначається як система визнаних і закріплених державою в законодавчому порядку прав, свобод та обов'язків, а також законних інтересів особи як суб'єкта права. Маги права і свободи є соціальними можливостями громадянина, визнаними і забезпечуваними державою, обов'язки – також соціальні можливості, які виражають вимоги держави до громадянина, його поведінки. Законними інтересами є ті інтереси особи, які безпосередньо не охоплюються змістом встановлених законом прав і свобод, але підлягають захисту зі сторони держави й охороняються законом. В основі прав, свобод, обов'язків і законних інтересів особи завжди лежить володіння і користування конкретними соціальними благами: соціально-економічними, духовними, політичними й особистими.

Повнота прав і свобод означає також, що держава закріплює ті права і свободи особи, які із соціальної точки зору можуть бути реалізовані, відповідають досягнутому рівню розвитку суспільства, його ідеалам й одночасно відповідають положенням міжнародних договорів і конвенцій, учасником яких є держава [3, с. 74].

Принципи правового статусу людини і громадянина – це основоположні початки, керівні ідеї, що проголошуються й охороняються державою, покладені в основу здійснення прав, свобод та обов'язків людини і громадянина [4, с. 56].

Деякі науковці до структури правового статусу включають крім прав, обов'язків та законних інтересів особи й інші елементи: громадянство, загальну правоздатність, гарантії, юридичну відповідальність. Вважаємо, що додаткові елементи необхідно розглядати або як передумови правового статусу (наприклад, громадянство, загальна правоздатність), або як вторинні (похідні) елементи щодо основних (наприклад, юридична відповідальність похідна щодо обов'язків, оскільки без обов'язку немає відповідальності), або як категорії, що виходять за межі правового статусу.

Із питань віднесення тих чи інших елементів до складу (структури) правового статусу особи відсутня єдина позиція серед науковців. Так, Л.Д. Воеводін до правового статусу особи включає громадянство, пра-

воздатність і політико-правові принципи: поєднання особистих і суспільних інтересів, загальну доступність прав і непохитність обов'язків, рівноправність і гуманізм [5, с. 42-50], тоді як Н.І. Матузов включає загальну статутну відповідальність громадян перед державою і суспільством [6, с. 189-205]. В.А. Патюлін до правового статусу особи включає громадянство і загальну правоздатність, основні права й обов'язки (у тому числі конституційні), якими володіють усі громадяни, а також конституційно закріплений принцип рівноправності [7, с. 230]. Н.В. Вітрук поряд із системою прав та обов'язків включає до правового статусу громадянство, загальну дієздатність і гарантії [8, с. 21-26]. Подібну позицію щодо цього питання займають В.П. Сокурєнко та О.І. Савицька, з точки зору яких структуру правового статусу утворюють такі складові: а) громадянство як політико-правова основа статусу особи; б) передбачені в Конституції та інших нормативних актах права, свободи, інтереси, обов'язки; в) юридичні гарантії їх реалізації. Правовий статус, на їх думку, зрівнює громадян у їх правових можливостях шляхом встановлення загальних для всіх меж можливого і належного [9, с. 100-101].

Дещо іншою є точка зору на структуру правового статусу Е.А. Лукашевої, яка обмежує поняття правового статусу лише правами та обов'язками. Конструктивним є висловлювання Е.А. Лукашевої про соціальну роль визначення правового статусу, яке може бути досягнуте лише виходом за межі суто юридичних категорій, за допомогою встановлення зв'язку прав та обов'язків особи із соціальною діяльністю людей. Можна погодитись із точкою зору Е.А. Лукашевої про те, що проблема правового статусу, як і проблема особистості, повинна бути пов'язана із соціальною активністю людини [10, с. 61].

На нашу думку, правовий статус підкреслює зв'язок особи з державою і характеризується правовою формою його закріплення. Його змістом є сукупність прав та обов'язків громадянина.

Для ґрунтовного розуміння статусу членів громадських формувань правоохоронної спрямованості необхідно відштовхуватися від розуміння статусу громадянина. Поняття «громадянин» трактується як особа, яка має правовий зв'язок із конкретною державою (наприклад, громадянин України) [11, с. 116]. Держава надає своєму громадянину відповідні права, покладає на нього обов'язки та встановлює відповідальність за їх невиконання, тобто визначає його статус, а з іншого боку – захищає права та інтереси особи, громадянина, піклується про нього за кордоном.

Розглянувши думки науковців щодо розуміння правового статусу особистості, слід зазначити, що статус громадянина включає в себе права й обов'язки (у тому числі вимоги та обмеження, які є похідними від повноважень); гарантії їх забезпечення; юридичну відповідальність.

Зазначені елементи правового статусу громадянина, які були визначені ще за часів Аристотеля, повною мірою характерні і для статусу члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону.

Розглядаючи права та обов'язки члена громадського формування як ядро правового статусу, треба зазначити, що його права та обов'язки у першу чергу є похідними від завдань, прав та обов'язків громадського формування.

Взаємовідносини держави і громадських формувань з охорони громадського порядку значною мірою регулюються нормами адміністративного права. Ці норми визначають правовий статус зазначених громадських формувань – сукупність прав та обов'язків, які реалізуються у правовідносинах, що виникають між громадськими формуваннями і суб'єктами виконавчої влади.

Так, у статті 9 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [12] визначено такі основні завдання громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону: надання допомоги органам внутрішніх справ у забезпеченні громадського порядку і громадської безпеки, запобіганні адміністративним проступкам і злочинам; інформування органів та підрозділів внутрішніх справ про вчинені або ті, що готуються, злочини, місця концентрації злочинних угруповань; сприяння органам внутрішніх справ у виявленні і розкритті злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили, захисті інтересів держави, підприємств, установ, організацій, громадян від злочинних посягань; участь у забезпеченні безпеки дорожнього руху та боротьбі з дитячою бездоглядністю і правопорушеннями неповнолітніх. Крім того, у сфері охорони державного кордону визначено такі завдання: надання допомоги підрозділам Державної прикордонної служби України у виявленні та затриманні осіб, які порушили або намагаються порушити державний кордон чи провадять іншу протиправну діяльність на кордоні; сприяння військовослужбовцям Державної прикордонної служби України в охороні державного кордону, виключної (морської) економічної зони України, а також здійснення контролю за дотриманням режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон, проведення разом з ними пропуску громадян до місць відпочинку і роботи; надання допомоги підрозділам Державної прикордонної служби України у виявленні умов та причин, які можуть призвести до злочинної діяльності на кордоні, і вжиття заходів щодо їх усунення; участь у спостереженні за місцями роботи і відпочинку поблизу кордону та за прикордонними інженерними спорудами; участь у заходах Державної прикордонної служби України з профілактики порушень або спроб порушення державного кордону і режиму в пунктах пропуску через державний кордон, незаконного переміщення через державний кордон вантажів, предметів, матеріалів та іншого майна.

У разі виникнення надзвичайних ситуацій – такі завдання: надання невідкладної допомоги особам, які потерпіли від нещасних випадків чи правопорушень; участь у рятуванні людей і майна, підтриманні громадського порядку у разі стихійного лиха та інших надзвичайних обставин [12].

Статтею 10 зазначеного Закону передбачено такі права громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону: брати участь у забезпеченні охорони громадського порядку і державного кордону разом із працівниками міліції, військовослужбовцями Державної прикордонної служби України, а в сільській місцевості – самостійно шляхом виконання конкретних доручень керівника відповідного органу внутрішніх справ чи підрозділу Державної прикордонної служби України; вживати спільно з працівниками міліції заходи щодо припинення адміністративних правопорушень і злочинів; представляти і захищати інтереси своїх членів у державних органах та підприємствах, установах, організаціях, навчальних закладах; взаємодіяти з іншими органами громадської самодіяльності, що беруть участь у заходах, спрямованих на ведення індивідуально-профілактичної роботи з особами, схильними до вчинення адміністративних правопорушень і злочинів; надання допомоги у боротьбі зі злочинами у сфері економіки, податкового законодавства, а також пияцтвом, наркоманією, порушеннями правил торгівлі та у сфері благоустрою території міст, інших населених пунктів; охорону природи і пам'яток історії та культури; забезпечення безпеки дорожнього руху; вносити до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності пропозиції щодо запобігання адміністративним правопорушенням і злочинам, виникненню причин і умов, що сприяють їх вчиненню; підтримувати зв'язки з відповідними громадськими організаціями інших країн з метою обміну досвідом роботи [12].

Таким чином, правовий статус громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону – це його правове положення у відносинах із суб'єктами виконавчої влади, врегульоване нормами конституційного та адміністративного права.

Для виконання завдань, визначених у статуті, громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону та їх члени мають право:

1) вимагати від громадян додержання правопорядку, припинення адміністративних правопорушень і злочинів, додержання режиму державного кордону, в тому числі на територіях, що межують з державним кордоном, де прикордонну смугу не визначено;

2) у разі підозри у вчиненні адміністративних правопорушень і злочинів перевіряти у громадян документи, що посвідчують їх особу;

3) спільно з працівниками органів внутрішніх справ та військовослужбовцями Державної прикордонної служби України затримувати і доставляти до органу внутрішніх справ, підрозділу Державної прикордонної служби України, штабу громадського формування з охорони громадського порядку або громадського пункту охорони порядку осіб, які виявили злісну непокору законним вимогам члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону і не виконують вимог щодо припинення адміністративного правопорушення;

4) складати протоколи про адміністративні правопорушення;

5) входити до клубів, кінотеатрів, стадіонів, інших громадських місць і приміщень за згодою власника чи уповноваженого ним органу для переслідування правопорушника, який переховується, або припинення адміністративних правопорушень чи злочинів;

6) у разі участі спільно з прикордонниками у пошуку порушників кордону за згодою громадян або власника підприємства, установи, організації чи уповноваженого ним органу та в присутності їх представників входити у будь-який час доби до житлових приміщень, на територію і в приміщення підприємств, установ, організацій та оглядати транспортні засоби;

7) у невідкладних випадках використовувати транспортні засоби, що належать підприємствам, установам, організаціям або громадянам (за їх згодою), крім транспортних засобів дипломатичних, консульських та інших представництв іноземних держав, міжнародних організацій, транспортних засобів спеціального призначення, для доставки до лікувальних закладів осіб, що перебувають у безпорадному стані, а також осіб, які потерпіли від нещасних випадків або правопорушень і потребують термінової медичної допомоги;

8) у разі порушення водіями Правил дорожнього руху, створення реальної загрози життю або здоров'ю громадян вживати заходи щодо припинення цього правопорушення, здійснювати перевірку документів у водіїв на право користування та керування транспортними засобами, а також не допускати осіб, які не мають документів або перебувають у стані сп'яніння, до подальшого керування транспортними засобами;

9) під час виконання обов'язків члена громадського формування використовувати за власним бажанням свій або інший приватний автомобілотранспорт за згодою власника або особи, у володінні якої він перебуває. Відшкодування витрат за його використання у таких випадках може провадитися за рахунок коштів громадського формування у порядку, визначеному його положенням (статутом);

10) вести роботу серед населення щодо роз'яснення чинного законодавства про державний кордон України, систему режимних заходів у прикордонній смузі та контрольованому прикордонному районі;

11) застосовувати в установленому порядку заходи фізичного впливу, спеціальні засоби індивідуального захисту та самооборони [12].

Члени громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону мають право брати участь у забезпеченні правопорядку та охороні державного кордону за місцем реєстрації цих об'єднань та лише після проходження відповідної правової та спеціальної підготовки в органах внутрішніх справ, підрозділах Державної прикордонної служби України й одержання в органі місцевого самоврядування посвідчення члена громадського формування і нарукавної пов'язки, зразки яких затверджуються Кабінетом Міністрів України. Підготовка членів зазначених громадських формувань здійснюється у порядку, що встановлюється Міністерством внутрішніх справ України і спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у справах охорони державного кордону.

Члени громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону зобов'язані:

- 1) брати активну участь в охороні громадського порядку і державного кордону, припиненні адміністративних правопорушень і злочинів та запобіганні їм;
- 2) під час виконання обов'язків з охорони громадського порядку і державного кордону мати особисте посвідчення члена громадського формування та нарукавну пов'язку;
- 3) доставляти до міліції, підрозділів Державної прикордонної служби України, штабу громадського формування з охорони громадського порядку або громадського пункту охорони порядку, приміщення виконавчого органу селищної, сільської ради осіб, які вчинили адміністративне правопорушення, з метою його припинення, якщо вичерпано інші заходи впливу, встановлення особи порушника, складення протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості скласти його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим;
- 4) надавати у межах наданих їм прав допомогу народним депутатам України, представникам органів державної влади та органів місцевого самоврядування у їх законній діяльності, якщо в цьому їм чиниться протидія або загрожує небезпека з боку правопорушників.

Крім того, члени громадських формувань, які беруть участь в охороні державного кордону, зобов'язані знати:

- 1) місцевість, точне проходження кордонів, номери і місце розміщення прикордонних знаків на дільниці застави;
- 2) режим державного кордону і прикордонний режим, чинне законодавство з цих питань;
- 3) зразки документів на право в'їзду та перебування громадян України та інших осіб у районах, що контролюються Державною прикордонною службою України, у прикордонній смузі [12].

Висновки. Підводячи підсумок, зазначимо, що права та обов'язки характеризуються єдністю, своєрідність якої полягає в тому, що їх права одночасно є обов'язками, оскільки вони мають використовуватися в інтересах правоохоронної діяльності, а обов'язки – правами, адже інакше обов'язки неможливо буде здійснити (наприклад, складення протоколу про адміністративне правопорушення, затримання правопорушника є одночасно правом і обов'язком члена громадського формування). Для реалізації прав та обов'язків кожному члену громадського формування надається певна самостійність для прийняття рішення відповідно до його компетенції.

Список використаних джерел:

1. Спиридонов Л.И. Теория государства и права: учеб. пособие / Л.И. Спиридонов. – М.: Проспект, 1996. – 304 с.
2. Матузов Н.И. Правовая система и личность: учеб. пособие / Н.И. Матузов. – Саратов, 1987. – 239 с.
3. Юридический энциклопедический словарь / А.Я. Сухарев – 2-е изд., доп. – М.: Сов.энциклопедия, 1987. – 528 с.
4. Катков Д.Б. Конституционное право России: учебное пособие / Д.Б. Катков, Е.В. Корчиги. – М.: Юриспруденция, 1999. – 288 с.
5. Воеводин Л.Д. Правовое положение личности в науке советского государственного права / Л.Д. Воеводин // Сов. гос-во и право. – 1965. – № 2. – С. 22-50.
6. Матузов Н.И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права: учебное пособие / Н.И. Матузов. – Саратов: Саратовский ун-т, 1972. – 292 с.
7. Патюлин В.А. Государство и личность в СССР: учебное пособие / В.А. Патюлин. – М.: Наука, 1974. – 246 с.
8. Витрук Н.В. Конституционный статус личности в СССР: учебное пособие / Н.В. Витрук, Б.Н. Топорнин, В.С. Воеводин. – М.: Юрид. лит., 1980. – 256 с.
9. Сокуренок В.П. Право, свобода, равенство: учебное пособие / В.П. Сокуренок, А.И. Савицкая – Львов: Вища шк., 1981. – 231 с.
10. Лукашева Е.А. Социалистическое право и личность: учебное пособие / Е.А. Лукашева – М.: Наука, 1987. – 160 с.
11. Молдаван В.В. Основы держави і права: навч. посіб. / В.В. Молдаван – К.: Юмана, 1996. – 176 с.
12. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22 червня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 40. – Ст. 338.

